

УДК 37.036

ВИТОКИ РОЗВИТКУ ІДЕЙ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ

© ЛИТВИНЕНКО С. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Інформація про автора:

Литвиненко Світлана Валеріївна: ORCID: 0000-0002-3305-2443;
s.lit.univer.kharkov@meta.ua; викладач кафедри методики та практики викладання іноземної мови; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; майдан Свободи 4, Харків, 61022, Україна.

У статті проаналізовано погляди науковців на сутність проблеми естетичного виховання особистості в історії вітчизняної наукової думки. У поглядах науковців минулого естетичне виховання розуміється як цілеспрямований процес формування творчої особистості, яка здатна сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне та створювати художні цінності. Виходячи зі статті, можна зробити висновок, що вітчизняні науковці наголошували на важливості розвитку естетичного виховання на будь-якому етапі розвитку людини. У різні історичні періоди його зміст і обсяг набували своєї специфіки, що було зумовлено реаліями тих часів. Висвітлені ідеї знайшли відображення і в подальшій історії розвитку естетичного виховання. Естетичне виховання відіграє важливу роль у вихованні високоосвіченої, гармонійної, культурної, гуманної та високоморальної особистості та забезпечує комплексний підхід до розвитку особистості, її естетичних, креативних та моральних якостей, які виявляються у її ставленні до інших людей, навчання, праці, самореалізації, мистецтва та побутового життя.

Ключові слова: “естетичне виховання”, “естетичні погляди”, “естетичні ідеї”, “естетичні цінності”.

Литвиненко С.В. «Истоки развития идей эстетического воспитания личности в истории отечественной научной мысли»

В статье проанализированы взгляды ученых на сущность проблемы эстетического воспитания личности в истории отечественной научной мысли. Во взглядах ученых прошлых веков эстетическое воспитание понимают как целенаправленный процесс формирования творческой личности, которая способна воспринимать, чувствовать, оценивать прекрасное и создавать художественные ценности. Исходя из данной статьи можно сделать вывод, что отечественные ученые подчеркивали важность развития эстетического воспитания на любом этапе человеческого развития. В различные исторические периоды его содержание и объем приобретали свою специфику, обусловленную реалиями определенного периода времени. Представленные идеи нашли отображение в дальнейшей истории развития эстетического воспитания. Эстетическое воспитание играет важную роль в воспитании высокообразованного, гармоничного, культурного, гуманного и высокоморального человека и обеспечивает комплексный подход в развитии личности, ее эстетических, креативных и моральных качеств, которые проявляются в его отношении к другим людям, к учебе, профессии, самореализации, творчества и быта.

Ключевые слова: “эстетическое воспитание”, “эстетические взгляды”, “эстетические идеи”, “эстетические ценности”.

Lytvynenko S.V. “Sources of the development of the ideas of aesthetic education of the personality in history of native scientific thought”

The present article deals with the scientific views of a problem of aesthetic education of the personality in history of native scientific thought. The scientists of the past centuries considered aesthetic education to be a goal-oriented process of formation of creative personality who is able to perceive, to feel, to estimate the beautiful and create artistic values. On the assumption of the present article we can conclude that native scientists placed high emphasis on the problem of aesthetic education development in the course of any stage of human development. At different stages of history its content acquired its specific character that was conditioned on the reality of a definite historical period. Ideas that were recited reflected in further history of aesthetic education development. Aesthetic education plays an important role in education of highly educated, cultivated, humane and moral people. Aesthetic education provides for a comprehensive approach to the development of a personality, his or her aesthetic, creative and moral qualities that become apparent in his or her relation with other people, education, work, self-actualization, art and everyday life. Efficiently organized aesthetic education allows eliciting creative and mental potential, discerning native and foreign culture and provides an opportunity to achieve harmony in personal educational development and development of personal aesthetic values and views.

Key words: “aesthetic education”, “aesthetic views”, “aesthetic ideas”, “aesthetic values”.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається тенденція переходу до освіти, яка забезпечує всебічний індивідуальний розвиток особистості, яка має високий духовний потенціал, стійкі моральні цінності та фізичну досконалість, постійну активність у мисленні й дії, самовизначення, постійне самовдосконалення, вміння пристосовуватися до умов сучасного світу, що перебуває в постійному русі та стрімко змінюється. Основою такої думки є освітнє збереження, трансляція й набуття духовних особистісних цінностей. Метою навчання в такому контексті має бути послідовна реалізація гуманістичного принципу – уважне ставлення до внутрішнього світу, інтересів і потреб людини, вдосконалення та розвиток її духовної культури, оскільки тільки морально та естетично вихована людина може здійснювати позитивні перетворення в суспільстві та створювати гармонійний простір у спілкуванні з оточуючими. Всебічний гармонійний розвиток особистості не можна уявити без її естетичної вихованості, що передбачає формування в неї почуття прекрасного та вміння жити та діяти за законами духовної краси.

Аналіз останніх досліджень. Важливо відзначити, що проблемі розвитку естетичного виховання особистості традиційно приділяється багато уваги з боку суспільних діячів та науковців у різні часи. На необхідності здійснення розвитку естетичного виховання молоді наголошували такі відомі педагоги, як А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.

У дисертаційних роботах було висвітлено такі проблеми: розвиток теорії та практики естетичного виховання школярів в Україні (Т. Тюльпа), формування естетичної культури особистості в науково-педагогічній та творчій спадщині Я. А. Мамонтова (А. Соколова), формування естетичних цінностей старшокласників засобами української народної педагогіки (О. Прокопова), формування естетичного смаку в студентів вищих навчальних закладів засобами іноземної мови (Т. Бабенко), формування естетичної культури студентів засобами музичної субкультури (В. Біруля).

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на вагомий внесок науковців у дослідження порушеної проблеми, аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що в історико-педагогічному контексті проблема розвитку ідей естетичного виховання особистості історії зарубіжної наукової думки комплексно не досліджувалась. Однак зарубіжними вченими було сформульовано актуальні для сьогодення теоретичні положення та накопичено цінний практичний педагогічний досвід, що зумовлює

доцільність їх творчого використання у виховному процесі сучасного вищого навчального закладу.

Ознайомлення з результатами теоретичних напрацювань науковців і досвідом вітчизняних вищих навчальних закладів дало також змогу виявити існуючі в сучасній педагогічній науці суперечності:

- між існуючими перспективами використання теоретичних ідей минулого про розвиток естетичного виховання особистості й недооцінкою значущості цих ідей з боку сучасних науковців;
- між накопиченим в історії вітчизняної наукової думки цінним досвідом про розвиток естетичного виховання особистості й недостатнім його використанням у педагогічній практиці сьогодення.

Метою нашої статті є теоретичне обґрунтування витоків розвитку ідей морального та естетичного виховання особистості в історії вітчизняної наукової думки.

Ідею про необхідність розвитку морального та естетичного виховання висловлював ще константинопольський єпископ Іоан Золотоуст (344/354-407). Філософ уже з VI століття отримав епітет «Золотоуста». Він був письменником-моралістом, що присвятив свою діяльність питанням практичної етики. Етика Іоана є суто індивідуалістичною – у повній відповідності із загальною спрямованістю християнської церкви. Золотоуст звинувачував людину в гріхах і закликав її до змін у поведінці, каяття, духовного переродження. Розпусті, втіленій у розкоші та корисливості, протиставлені любов та милосердя як окремих дарів, як індивідуальний акт, «угодний Богу». Для церкви філософ надав зразкову форму проповіді напучення, яка могла бути адресована людям, які перебувають на різних щаблях соціальних сходів, і слугувала одночасно звеличенням царя та церкви [3, с.287;288].

Важливими в контексті для дослідження є ідеї Іларіона, митрополита Київської Русі, автора «Слова про закон і благодать», написане між 1037-1050 рр. Іларіон висвітлював теми морально-виховного ідеалу християнської людини. У своєму визначному творі Іларіон наголошував на важливості дотримання заповідей християнської моралі та милосердя, «послав нам Господь і до нас заповіді, які ведуть до вічного життя, за пророцтвом», «милість звеличується над Судом та милостиня мужа як печать Бога. Вірніше ж самого Господа слово: «Блаженні милостиві, бо помилувані будуть»» [4, с.65;87-88].

У часи Середньовіччя значний внесок у розвиток ідей про морально-естетичне виховання зробив український релігійний і літературний діяч Іван Вишенський (1550-1621), який у своїх творах акцентував увагу на дотриманні моральних цінностей християнства та наголошував, що необхідно неодмінно вірувати в Бога, не чинити розбрату та здійснювати покаєння, перебувати серцем, душею та думками у православ'ї. Відповідно до переконань Вишенського, моральна істина та краса походить від Господа, вона є справжньою та обов'язковою і незрушно створена та існує в люблячих Бога та бажаючих життя вічного. Він закликав не тільки простих людей, але й особливо представників духовного сану, враховуючи їхні недоліки, до милості, щедрості, скромності, доброчесності [2, с. 57;95;32].

Найбільш яскравим філософом доби українського Відродження був видатний український просвітител-гуманіст, педагог та філософ Григорій Савич Сковорода (1722-1794). Ідея розумного життя та моральної чистоти визначає мотиви багатьох творів Сковороди. Уявлення про «істинне життя» пов'язується поетом із «чистою совістю». «Чиста совість», «чисте серце» – ідеал для людини типу Сковороди: людина з чистою совістю не знає страху смерті [7, с.15;16].

Найбільший морально-естетичний інтерес для дослідження представляють байки, в яких викриваються соціальне зло й моральні вади сучасників. Сковорода викриває тлінність, яка ховається в честолобстві і прагненні багатства, розкриває безглуздість і ненадійність розкошів, нагадує, що найбільш раби народжуються від прашурів, які

жили в калюжі великих прибутків» і що «сила силенна багатіїв повсякчас перетворюється на бідних». Особлива цікава з цієї точки зору байка «Жаби». Вона показує, що прагнення до багатства пов'язане з небезпекою та тягарем, які не приносять щастя, які призводять до втрати людиною внутрішньої свободи. Серед байок Сковороди є декілька яскраво сатиричних, направлених проти ненаситності ненажерливого панства, його гонитви за славою та чинами. Найбільш виразно ця критика звучить у байці «Олениця й Кабан». Тут, продовжуючи думку про те, що гідність людини визначається не зовнішніми, а внутрішніми якостями, філософ висловлює своє негативне ставлення до прагнень козацько-старшинської верхівки. Він стверджує, що не родом, не титулами, не чинами й не помістями визначається людська гідність, а її справами. Морально-естетичний зміст «Байок харківських» Григорія Савича Сковороди має значну роль у контексті дослідження. Ідейний зміст цих байок дозволяє охарактеризувати не тільки естетичну, але й філософсько-етичну позицію філософа, його гуманістичну концепцію [7, с.18;88;101].

Також велике значення для дослідження мають твори Сковороди у вигляді бесід. У своєму творі «Дружня розмова про душевний світ» Сковорода зазначає, що у світі найперше піклування наше повинно бути про духовний світ, тобто про життя, здоров'я та спасіння її. Сковорода зазначав, що немає ніякої користі в тому, щоб здобути володіння всього всесвіту, а душу втратити, що за душу свою нема нічого більш коштовного й корисного [7, с.341]. Філософ вважав, що моральне завдання людини полягає в тому, щоб знайти справжнє щастя. Видатний просвітитель зазначав, що премудрості справа є в тому, щоб зрозуміти те, у чому є щастя. На думку філософа, джерелом нещастя є наша безсовісність; саме воно нас бере у полон, представляючи гірке солодким, а солодке гірким. Але цього б не було, якби людина сама із собою порадилася. Філософ зазначає, що ніколи не пізно прийматися до добрих справ та шукати твердість у собі [7, с.315;341;320].

Значущими у контексті дослідження поглядів на моральне та естетичне виховання є думки видатного українського мислителя та громадського діяча Миколи Костомарова (1817-1885). У «Книзі буття українського народу», унікальному творі, де мислитель викладає програмні положення Українсько-Слов'янського товариства святих Кирила й Мефодія, він визначає й певні морально-релігійні положення суспільства, а саме, що «релігія Христова дала світу новий моральний дух, яким він не був пронизаний до того часу. Спаситель відкрив людству любов, мир та свободу, рівність для всіх та братство народів та нові цілі». Костомаров у Статуті Кирило-Мефодіївського братства в головних правилах суспільства наголошує, що «все суспільство у своїй сукупності і кожен його окремих член повинні свої дії погоджувати з євангельськими правилами любові, сумирності та терпіння: правило, що «мета виправдовує засоби» суспільство визнає безбожним» [5, с.35;36].

Важливе значення в контексті дослідження мають ідеї та погляди українського педагога Григорія Ващенка (1878-1967). У своїй педагогічній праці «виховання волі і характеру» педагог зазначав, що прояв моральних та естетичних почуттів нерозривно пов'язаний із виявом свободної волі людини. Педагог підкреслював, що для того, щоб людині були підвладні вищі моральні та естетичні почуття, які міцно зв'язані з вищими розумовими процесами, треба відкривати свою душу, «щоб милуватись якоюсь картиною, я мушу мати відповідний настрій і зрозуміти її сенс». Ващенко вважав, що сенс виразу «насилно милим не будеш» є «значно глибшим ніж той, який у нього вкладають. На ґрунті насильства не може розвиватись ні любов, ні краса, ні добро, бо все це вияв свободної волі людини, як образу і подоби божої». У своїх працях педагог закликав до набуття особистісних моральних цінностей та моральної поведінки та ведення морального життя. Вчений підкреслював, що «аморальне життя, коли воно тягнеться довгий час, глибоко порушує і псує саму природу людини. У неї все більше і більше заглушується голос сумління...а проте, як би ці люди низько не пали, для них не закрита дорога до вільного повернення на шлях добра і шляхетності». [1, с.14;15;40;41]

Важливими у контексті дослідження морального виховання комуністичної епохи є погляди українського радянського педагога і письменника Антона Семеновича Макаренка (1888-1939). У своїй статті «про комуністичну етику» він зазначав, що логічною віссю морального закону (в епоху комунізму) в жодній мірі не може бути відособлений індивід, який байдуже ставиться до суспільних явищ. Він зазначав, що вчинок повинен вимірятися тільки колективу й колективіста. На думку педагога, великою моральною чеснотою виступає чесність. Він стверджував, що наша чесність завжди повинна бути активною вимогою до себе й до інших: хочу й вимагаю від себе й від інших повної уваги до загальних інтересів, повного робочого часу, повної здатності відповідати за свою справу, повного розвитку сил, повного знання, хочу й потребую найбільш досконалих, найбільш правильних дій [6, с.49].

Передові для свого часу ідеї висловлював видатний радянський педагог ХХ сторіччя Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970). Своє життя видатний педагог присвятив багатолітній роботі в школі, і саме з вихованням дітей пов'язано багато його поглядів на морально-естетичні цінності. В одному зі своїх значних творів «Серце віддаю дітям» педагог зазначає, що він занепокоєний байдужістю окремих дітей до живого й прекрасного в оточуючому світі, стривожений вчинками, що свідчать про незрозумілу, з першого погляду, жорстокість. Педагог підкреслював, що існувала проблема того, що діти захоплювалися красою, але були байдужі до його долі. Сухомлинський наголошував, що задовго до зустрічі зі своїми вихованцями він упевнився, що кохання красою – це лише перший паросток доброго почуття, яке треба розвивати, перетворюючи на активне прагнення до діяльності. Також педагог велику увагу приділяв естетичному вихованню через музику природи. Сухомлинський зазначав, що його багаторічні спостереження над духовним розвитком одних і тих самих вихованців від молодшого віку до зрілості запевнили його в тому, що стихійний, неорганізований вплив на дітей кіно, радіо, телебачення не сприяють, а скоріше шкодять правильному естетичному вихованню. Особливо шкідливим, на думку педагога, є велика кількість музичних вражень. Сухомлинський вбачав одну з задач естетичного виховання дітей у тому, щоб сприймання музичних творів чергувалося із сприйняттям того фону, на якому людина може зрозуміти, відчути красу музики – тишу полів та луків, шепіт діброви.. Педагог зазначав, що в естетичному вихованні дуже важливі психологічні настанови, якими вихователь керується, залучаючи дітей до світу прекрасного. Головним завданням для педагога була настанова на виховання здатності емоційно ставитися до краси і потреби вражень естетичного характеру. Важливу мету в системі виховання педагог вбачав у тому, щоб школа навчила людину жити у світі прекрасного, щоб вона не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу в ній самій [8, с.59;66;67].

У контексті розвитку морального виховання Сухомлинський наголошував, що все, про що діти дізнаються про оточуючий світ, усі суспільні явища, вчинки людей у минулому й у теперішньому, – усе це повинно пробуджувати в юних серцях глибокі моральні почуття. Правильне бачення добра й зла означає, що дитина бере близько до серця те, що вона пізнає. Добро викликає в неї радісну схвильованість, захоплення, прагнення слідувати моральній красі; зло пробуджує обурення, непримиренність, прилив духовних сил для боротьби за правду й справедливість. За Сухомлинським, душа дитини не повинна бути холодним сховищем істин. Велика вада, якій педагог намагався запобігти, – байдужість, безпристрасність. Маленька людина з крижинкою в серці – майбутній обиватель. Видатний педагог вважав, що вже в дитинстві треба запалити в серці кожного іскру громадянської відповідальності та непримиренності до того, що є злом і що потурає злу [8, с.234;235].

Отже, можна зробити висновок, що питанню розвитку морального та естетичного виховання приділялася серйозна увага на будь-якому етапі розвитку людства. У різні історичні періоди їхній зміст і обсяг набували своєї специфіки, що було зумовлено

реаліями тих часів. Висвітлені ідеї знайшли відображення і в подальшій історії розвитку морально-естетичних цінностей, зокрема досліджуваного періоду.

Висновки. У статті були розглянуті погляди вітчизняних учених та мислителів на естетичне виховання в різні часи. Виходячи з усього вищезазначеного, можна зробити висновок, що питанню розвитку естетичного виховання приділялася серйозна увага на будь-якому етапі розвитку українського суспільства та науки. У різні історичні періоди його зміст і обсяг набували своєї специфіки, що було зумовлено реаліями тих часів. Висвітлені ідеї знайшли відображення і в подальшій історії розвитку естетичного виховання. Естетичне виховання відіграє важливу роль у вихованні високоосвіченої, гармонійної, культурної, гуманної та високоморальної особистості та забезпечує комплексний підхід до розвитку особистості, її естетичних, креативних та моральних якостей, які виявляються в її ставленні до інших людей, навчанні, праці, самореалізації, мистецтва та побутового життя. Ефективно організоване естетичне виховання особистості розкриває її творчий та духовний потенціал, дозволяє більш глибокого пізнати українську культуру та дає можливість досягти гармонії в особистому освітньому розвитку.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г. Г. Виховання волі та характеру. Ч. 2 (педагогічна) / Г. Г. Ващенко. – Боффало ; Мюнхен : Накладом осередку СУМ-у в Боффало, 1957. – 270 с.
2. Вишенский И. Сочинения / И. Вишенский – М. ; Л. :Изд-во Акад. наук СССР, 1955. — 372 с.
3. Иванов В. Г. История этики Средних Веков / В. Г. Иванов. – СПб. : Лань, 2002. – 464 с.
4. Иларион. Слово о Законе и Благодати / сост., вступ. ст., пер. В. Я. Дерягина, реконстр. древнерус. текста Л. П. Жуковской. – М. : Столица, Скрипторий, 1994. – 146 с.
5. Костомаров М. І. Закон Божий (Книга буття українського народу) / М. І. Костомаров. – Київ : Либідь, 1991. – 40 с.
6. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко. – М. : Политиздат, 1988. – 256 с.
7. Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 1 / Г. Сковорода. – М. : Мысль, 1973. – 511 с.
8. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Избранные произведения. В 5-ти т. Т. 3. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский. – Киев: Рад. школа, 1980. – 719 с.

References

1. Vashchenko, HH 1957, *Vykhovannya voli ta kharakteru*, part 2, Nakladom oseredku SUM-uv Boffalo, Boffalo, Myunkhen.
2. Vishenskij, I 1955, *Sochinenija*, Izdatelstvo Akademii nauk Sojuza Sovetskih Socialisticheskikh Respublik, Moskva, Leningrad.
3. Ivanov, VG 2002, *Istorija jetiki Srednih Vekov*, Lan, Sankt-Peterburg.
4. Derjagina, VJa 1994, *Ilarion. Slovo o Zakone i Blagodati*, Stolica, Skriptorij, Moskva.
5. Kostomarov, MI 1991, *Zakon Bozhyy (Knyha buttya ukrayinskoho narodu)*, Lybid, Kyuyiv.
6. Makarenko, AS 1988, *O vospitanii*, Politizdat, Moskva.
7. Skovoroda, G 1973, *Sochinenija v dvuh tomah*, vol. 1, Mysl, Moskva.
8. Suhomlinskij, VA 1980, *Serdce otdaju detjam. Izbrannye proizvedenija*, vol. 3, Radjanska shkola, Kiev.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2016р.